

Петро Пиріг, Юрій Конопля

РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ СЕЛА КАРПИЛІВКИ*

У дослідженні на широкому тлі вітчизняної історії висвітлюються сторінки релігійного життя села Карпилівки Козелецького району на Чернігівщині від давніх часів до наших днів. Значна увага приділяється місцевій Покровській церкві. Використано як друковані, так і архівні матеріали.

Ключові слова: *Остерщина, Карпилівка, язичництво, культ, священний дуб, священне озеро, Перун, козацтво, православія, храм, монастир, Покровська церква, священник, парафіянин, Тимоновські, Ф. Норчевський, Г. Левченко, А. Трощановський.*

Як зазначалося в одній із історико-краєзнавчих публікацій XIX ст., «общие свойства всех задесенских жителей Остерского уезда – простота, кротость и благочестие... От чего это так? Много значит и то, что леса и воды отделяют этих людей от заразы обществ людских. К тому же они так долго жили под влиянием иноков св. Лавры» [1]. Майже всі населені пункти краю мали власні храми. Це стосувалося й Карпилівки, розташованої на правому березі річки, «в 5 вер. (верстах. – Авт.) от Десны, в 1 в. от Лутава, в 4 от Коропья, в 10 от Моровска» [2]. Нині село належить до Козелецького району, знаходиться на відстані 26 км від Козельця і є центром сільської ради народних депутатів, якій підпорядковані Лутава й Виповзів [3].

За свідченням документів, церкву в Карпилівці було збудовано 1834 р. [4]. Та релігійні традиції села мають надто давню історію, сягають своїм корінням глибокої давнини, пов'язаної з епохою язичництва, що характерно також і для інших населених пунктів сучасного Козелецького Задесення (і не тільки).

Слід зазначити, що дефініція «язичництво» є досить невизначеною. Вона слугує для означення всього нехристиянського від дохристиянського від появи релігійних уявлень первісних племен кам'яного віку аж до виникнення світових релігій.

Язичництво було унікальним, водночас універсальним варіантом релігійних вірувань, властивим не лише слов'янському світові, а й багатьом іншим народам [5].

У наших предків воно мало свої особливості. Це виявлялось, насамперед, у тому, що їхні вірування перебували на досить низьких рівні й стадії розвитку. Віровчення й богослужіння стародавніх східних слов'ян не належали певній ієрархії, якої просто-напросто тоді ще не існувало. Вони тісно пов'язувались із їхнім побутом та внутрішнім життям і складалися головним чином із культівізму [6], якому властиві обожнення певних сил та явищ природи, що уособлювали відповідні божества. Повсюдно створювались ідоли останніх, які й визначали суть язичницького культу [7].

У 980-ті роки грецькі місіонери помітили значні контрасти в слов'янській Русі. З одного боку, там відбувався розгул язичництва з багатолюдними хороводами й кривавими жертвоприношеннями на честь різних богів; а з іншого – вочевидь спостерігалася покора населення після успішної проповіді християнства.

На той час у східних слов'ян існувала вже значно розвинена язичницька культура, яка мала свою міфологію, пантеон богів [8].

Створюючи останній у Києві 980 р., князь Володимир «поставив ... кумиром на пагорбі поза двором теремним: Перуна дерев'яного ... і Хорса, і Дажбога, і Стрибога, і Смаргла, і Мокош», – зазначалося у літописі [9].

Серед багатьох язичницьких богів виділявся головний. Спочатку таким був бог

© Пиріг Петро Володимирович – доктор історичних наук, професор.

© Конопля Юрій Михайлович – краєзнавець.

сонця – Сварог – батько Даждь-бога. Як зазначав грецький історик Прокопій Кесарійський (VI ст.), наші предки визнавали його владиною і «в жертву йому приносять корів або іншу жертву» [10].

Згодом зійшов на п'єдестал і став «Богом над богами» Перун, за яким закріпилася загальноіндоевропейська й загальнослов'янська слава. Як стверджував Прокопій Кесарійський, в уяві антів він був повелителем грому та блискавки. Вони вважали його «володарем над усім, і йому приносять у жертву биків і чинять інші священні обряди» [11].

З «Велесової книги» (IX ст.) Перун постає богом блискавки, грому, а також війни. Як зазначено в цьому важливому джерелі, «ми возносимо хвалу богу Перуну, володарю грому і богу битви і війни, який день і ніч обертає колесо (цикл) народження нових істот, і який веде нас шляхами справедливості і в дні битви, і у дні Тризни» [12]. І саме йому вже в часи князя Володимира воїни «поклали зброю свою і щити, і золото» [13].

Як уже зазначалося, язичницький світогляд був дуже близьким до природи і її обожнювали. Надзвичайною популярністю в цьому плані користувалися священні дерева. Вони були важливим розрядом культових місць. І моління та здійснення жертвоприношень у «деревах» і «рощеннях» були досить поширеними у язичницькі (і не тільки) часи.

Варто зазначити, що до шанованих дерев належала береза. Вона уособлювала жіноче божество і вважалася берегинею добра й плодючості. Зрублена берізка перебувала в центрі обрядовості в семик (старовинна дата – 4 червня). Залучені до язичницького ритуалу дерева щедро прикрашали стрічками та спеціальними вишитими рушниками із зображенням на вишивках богинь Макоші та рожаниць Лади й Лелі (мати й дочка), на честь яких здійснювались тоді молебни та приносились жертви [14].

Значне поширення мав культ дуба – дерева Перуна, як бога блискавки, грому й війни, яке міцно ввійшло в систему слов'янської язичницької обрядовості й займало в ній провідне місце аж до XIX ст., незважаючи на те, що Феофан Прокопович у своєму «Духовному регламенті» уже забороняв здійснювати біля дубів молебні [15].

Слід зазначити, що сучасна історична наука оперує порівняно великим матеріалом відносно розповсюдження язичницького культу дуба. Однак фактів щодо конкретних священних дерев існує зовсім небагато. З-поміж них виділяється передусім дуб на острові Хортиця, де, як засвідчують перекази, за давніх часів була розташована велика слов'янська фортеця і капище бога Перуна. Відомий грецький історик Костянтин Багрянородний у своєму трактаті «Об управленні государством» (середина X ст.) зазначав наступне: «Пройдя это место (Крарійську переправу. – Авт.), они (руси. – Авт.) достигают острова, называемого св. Георгием (о. Хортиця. – Авт.), и на этом острове совершают свои жертвоприношения, так как там растет огромный дуб. Они приносят в жертву живых петухов, кругом втыкают стрелы, а иные куски хлеба, мясо и что имеет каждый, как требует их обычай» [16].

Уявлення про цей кремезний священний дуб дають наступні параметри. Висота його становить 36 м, а розмах гіллястої крони – 43 м. Стовбур дерева сягає понад шести метрів в обхваті [17].

Саме за обхватом стовбура можна визначити вік дерева. В даному випадку він становить понад 700 років [18].

Можливо, священним у язичницькі часи був якийсь «добрий» дуб, що ріс поблизу Києва й згадувався під 1169 р. в Іпатіївському літописі [19].

Та найбільше цікавить нас те, що священні дуби язичницького часу були (і збереглися до нашого часу) на Чернігівщині, у тому числі й на території землі Козелецької. Так, оперуємо відомостями про дуб, що досить тривалий час пролежав на дні Десни між містами Остром та Черніговом і в 1909 р. (за іншими даними, 1910 р.) був піднятий на поверхню. Довжина його стовбура сягала 20 м. Дуб загинув у віці понад 150 років. Свого часу в стовбур дерева було врзано чотири ікла, що належали молодим диким кабанам, що засвідчує про надто близький зв'язок і поєднання культів цього найсильнішого представника місцевої фауни й дуба. Обидва культу були тісно

пов'язані з ушануванням головного бога стародавнього язичницького пантеону, покровителя київського князя та його дружини – Перуна [20].

Аналогічна знахідка мала місце і в 1975 р., коли під час проведення чистки русла Дніпра трохи нижче дельти Десни на поверхню з дна річки було піднято стовбур священного дуба з корінням, що може свідчити про те, що дерево не зрубали в роки прийняття християнства на Русі. На думку Г. Івакіна, дуб підмили води Дніпра, в результаті чого він упав у річку, де й пролежав багато століть [21].

Дослідник допускає, що й ріс дуб зовсім недалеко від того місця, де його виявили. Це був берег Дніпра на місці впадіння в нього Десни (або ж трохи вище), біля переправи, де пересікалися великий водний дніпровський шлях із Греції та сухопутний, що проходив повз правий берег Десни і вів із Києва через Лутаву, Морівійськ, Шестовицю до Чернігова. Можливо, поблизу священного дуба збиралися торгові каравани або ж він слугував умовним знаком збору [22]. А це було зовсім не випадково й пояснювалося тим, що «дружинники-купці ... выплывая на ладьях в далекий путь, приносили жертвы богу грозы и оружия Перуну ... И на всем дальнейшем пути купцы-дружинники не забывали своих воинственных богов, клялись их именами при заключении договоров, приносили им в жертву животных, возили с собой их изображение» [23].

Кремезний священний дуб, якого за язичницьким звичаєм оберігають ікони, стоїть поблизу Лошакової (Старо-Карпилівської) Гути – невеликого села, що входить до складу Косачівської сільської ради (с. Косачівка розташоване за 44 км від Козельця) [24], яке розкинулося серед лісів праворуч старого Варшавського тракту обабіч автотраси Козелець – Остер – Тужар у 49 км від райцентру (Козельця). Навколо села розкинувся великий болотний масив Видра («Видра», «удра» – в перекладі з санскриту – «вода»). У давнину над руслом річки Видри жили племена легендарних аріїв [25].

Косачівський дуб має пряме й безпосереднє відношення до Карпилівки, оскільки є відомості про те, що в XVII ст. Косачівка, так само як і Виповзів та Лутаву, була її «присюлкою» (присілкою) [26].

З 1972 р. цей дуб є ботанічною пам'яткою і перебуває під охороною.

Поважного віку дуб росте в центрі села Беремецького, що входить до складу Остерської міської ради й розташоване на лівому березі річки Десни за 8 км південніше міста Остра і за 28 км на південний захід від м. Козельця. Цьому дубові 300 років [27].

Доречно зазначити, що загалом в Україні, за даними на 2008 р., відомо понад 2000 стародавніх, меморіальних і унікальних дерев. 52 з них мають тисячолітній вік. Протягом XX ст. щонайменше шість 1-1,5-тисячолітніх дубів було втрачено [28].

Священним дубам поклонялися балтійські слов'яни. Гельмольд зазначав, що під час подорожі з Альденбурга до Любека «пришли мы в рощу, единственную в этом краю ... Здесь среди очень старых деревьев мы увидели священные дубы, посвященные богу этой земли, Прове» [29]. А в Латвії «Перун выезжал из своего великолепного замка и расчесывал зеленый дуб, там стоявший».

У Хазарії язичники-савіри в VII ст. «высоким густолиственным дубам поклонялись, как скверному идолу Аспандиату, приносили ему в жертву лошадей, кровь их поливали вокруг деревьев, а голову и кожу вешали на сучья деревьев» [30].

На думку дослідників, зв'язок бога грози з дубом мав індоєвропейський характер [31].

Поряд із цим, Перун був також богом дощу, води. А згідно з народними віруваннями, вода є найвеличнішим небесним даром, тією живильною силою, яка дає життя на Землі, робить її плодючою [32]. Тож не дивно, що вона була в наших предків святою, її обожнювали. «Будь багатий, як земля, а здоровий, як вода!» – кажуть у народі. Оскільки благодатну, благословенну життєдайну вологу подавав Перун, щоб задобрити його й викликати з небес дощ, слов'яни здійснювали жертвоприношення. І цілком природно, що священними місцями для наших пращурів були береги річок, озер, ручаїв, джерел тощо. Саме в цих місцях найчастіше знаходилися дохристиянські капища для принесення жертв язичницьким богам, насамперед Перуніві. Тут люди збиралися задля здійснення священних обрядів. Про це засвідчують як вітчизняні,

так й іноземні писемні джерела. «Кладяземъ и езерамъ жертву приношаху», – писав літописець Нестор. «Славяне обожають реки... приносять им жертвы и по жертвахъ гадають о будущемъ», – зазначає Прокопій Кесарійський. «Воины Святослава погружали въ струи Дуная младенцевъ и петуховъ по совершеніи погребения воиновъ, павшихъ въ битвѣ», – читаємо про язичницьких русинів у Льва Диякона [33].

Як своєрідний залишок язичницької старовини до нашого часу збереглися назви урочищ (проблема є маловивченою в науці) [34]. До них належать «Свята діброва», «Свята гора», «Лиса гора» тощо. Стосовно нашого дослідження неперевершене значення мають урочища «Святе озеро». Саме вони є найбільш відомими на Козелеччині, завдяки чому відкривається можливість певною мірою пролити світло в з'ясуванні язичницьких вірувань стародавнього населення краю.

За 3 км західніше міжнародної автотраси Одеса – Санкт-Петербург і за 19 км на південний захід від Козельця розкинулось «место святое» – село Озерне (до 1957 р. мало назву Святе). В давнину територію нинішнього села й місцевість навколо нього вразив метеорит. У результаті його падіння тут виникло кілька озер. Найближчими з них були Святе озеро (центр села), Почаїв, Стибин. Біля останнього згодом виникло поселення язичників, а саме озеро стало місцем язичницького культу. Та, згідно з народними переказами, люди не прижилися, бо в озері топилися діти. Пізніше поселення було оголошене «заклятим місцем». Київські монахи, які поселилися біля озера Почаїв, знищили його, і в князівську добу хрещення здійснювалось уже біля Святого озера. Як вважають дослідники, саме з цією назвою пов'язане походження сільського роду Святовців, помітними представниками якого були, зокрема, остерський сотник Ясько Святовець (1668 р.) і дворянин с. Святого Яків Святовець (1751–1821 рр.) [35].

Поряд із літописними Моровськом і Лутавою в стародавні часи існувало язичницьке поселення на Коропській горі. На його місці згодом виникло село Короп'є, навколо якого було багато боліт та озер. Одне з них – озеро Святе – існує й до сьогодні. Згідно з легендою, колись на місці цього озера стояло село. Його мешканцям бракувало якісної питної води, по яку потрібно було ходити за кілька миль. І ось одного погожого вечора з двома наповненими водою відрами стежиною села прямувала миловидна дівчина. Вже недалеко була й домівка. Аж раптом її зупинив старий дід і попросив напиться. Та дівчина відмовила, сказавши, що воду несе здалеку, їй дуже важко. Не сподобалося це дідугану. Він не на жарт розгримався й промовив: «Здалеку? Буде близько. Обійдіть село до схід сонця три рази з молитвою і хрестом і все стане на своє місце». І тут же зник. А село почала затоплювати вода. Перелякані люди помчалися до церкви, взяли хрест і стали обходити з ним навкруги. Обійшли село лише двічі, аж показалося сонце, «засвітило» хрест посеред озера, і все опинилося під водою, наверх поспливали лише ікони. Ось чому й назвали озеро Святим [36].

Доречно зазначити, що з цією легендою дуже співзвучна українська пісня «Божок». Зміст її наступний. Дівчина несла додому воду. А назустріч, звідки не візьмись, прямував Божок. Порівнявшись з дівчиною, він попросив напиться. Та вона відмовила, мотивуючи вчинок тим, що вода, мовляв, «нечиста». Розсердився Божок і сказав у відповідь: «Ой ти, дівко, сама нечиста, а вода єсть завжди чиста». І спіткала дівчину кара господня:

«Стала дівка, налякалась,
Перед Богом заховалась.
Скоро дівка в церкву войшла –
На сім сажень в землю пойшла» [37].

Це ще раз свідчить про неабияке ставлення наших предків до свята святих – води. Пошана до неї, до «святих» річок, криниць, озер не втратила своєї актуальності й до нашого часу. Ще й зараз під час свят, особливо на Івана Купала, на берегах річок здійснюються всілякі обряди, до схід сонця купаються, а ввечері приносять ідолів і під спів обрядових пісень спускають на воду віночки, загадавши перед цим певні бажання.

Крім цього, і досі вважають, що у воді закладена певна стихія; озера й річки населяють русалки, водяники, «дядьки моряки», потопельники тощо. Звичайно, перегук з часами язичництва тут очевидний і безсумнівний [38].

Наша розповідь про священні озера продовжується. Цікаво, що таке озеро є і в селі Карпилівка, яке в язичницькі часи також було культовим місцем. Назва цього озера – Девоца. Людська пам'ять донесла до наших днів досить поширений свого часу язичницький міф про Діву – Дівону – Дівошу – Дівоцу, на честь якої називається озеро.

Існує варіант міфу, який розповідає, що колись тут одна дівчина стала жертвою нещасного, нерозділеного кохання. Сумуючи за своїм судженням, якого ця дівчина втратила, вона наплакала стільки сліз, що з них утворилося ціле озеро Девоца («діва, чиста мов сльоза», – у трактуванні місцевих жителів) [39].

Інший варіант говорить про те, що в XIV ст. тут протікала глибока річка, яка розділяла місцеві хутори. І з'єднувалися вони невеликим містком, з якого у воду впала дівчина. Але вона не вміла плавати, й на всю околицю лунав її крик про допомогу («діва вішала») [40].

Значного поширення набув переказ, згідно з яким якийсь Карп (у той час прізвище язичницьке; можливо, риба – карп – була тотемом рибальського племені), поселившись на родючій землі в долині річки, викопав тут криницю. Ця криниця була не проста, а священна, культова [41].

Слід зазначити, що криниця була важливим, навіть обов'язковим елементом стародавніх язичницьких поселень. У сіверських язичників існував культ богині Криниці, яка була символом родючості землі.

В уяві давніх людей води криниць, а також джерел, колодязів («земні води») ототожнювались із жіночим началом. А запліднювали їх чоловічі води («небесні»): дощові та снігові [42].

Криниця (жерниця, кирниця) була символом єднання небесних і підземних вод. У народних легендах вона обожнювалась. Великим гріхом вважалось будь-яке її осквернення, паплюження. І в наш час відоме народне прислів'я: «Не плюй у криницю – доведеться води напиться».

Викопати криницю вмінялося в обов'язок кожної людини. Проте ніхто не мав права називати себе її власником. Вода криниці мала бути доступною для всіх, адже вона священна, дана Богом. З давніх давен криниця вважалася символом святості, чистоти, родючості, здоров'я, сили, багатства тощо. Для дівчат і хлопців вона була символом краси та вірності.

Однак існувало повір'я, що у водохрещенську, благовіщенську, купальську й спаську ночі до криниці можуть проникнути злі духи й завдати людям значного лиха. Щоб не допустити цього, криниці кропили відповідно водохрещенською, благовіщенською, купальською й спаською водою минулого року. Перед Великоднем, на Зелені свята, на Івана Купала дівчата (хлопців до цього не допускали) чистили криниці, прикрашаючи їх квітами. Мешканці сіл здійснювали священні походи до криниць з піснями, танцями, заклинаннями тощо. У давнину біля жертвоних криниць будували каплички, біля яких здійснювали ритуали жертвоприношень. А також там відбувалися купельські «суботки» [43].

Не складала винятку в цьому відношенні й Карпова криниця, яка також була священним місцем для наших далеких предків. Біля неї знаходилось капище для здійснення обрядів, пов'язаних із жертвоприношеннями язичницьким богам, передусім богу грози й війн Перуну.

Через цю криницю протікав ручай. І не дивно, що в християнські часи саме над ним було збудовано найдавніший храм Карпилівки. Цілком імовірно, що він стояв поблизу тієї священної криниці. Але згодом, як свідчить народний переказ, вода розмила берег, в результаті чого храм перенесли, розташували його вище, а на передньому місці утворилось озеро [44].

Принагідно зазначимо, що там само в Карпилівці було збудовано й Покровський храм у 1834 р., який височів поблизу озера Девоці й старої зимової Київської дороги.

Напевно, на цьому ж місці стояв храм і в XVII ст. Адже для сільських поселень Чернігівщини в XIX ст. було вже традицією розташовувати церкви на місці церков XVII-XVIII століть. Як правило, це була центральна частина села біля головної його вулиці [45].

Не виключена можливість, що церква була збудована козаками. Відомо, що в їхньому середовищі повсюдно витав дух релігійності. Він наскрізь пронизував характер козаків і був його найважливішою рисою. А захист православної віри й церкви складав основу всього їхнього життя [46].

Саме перебуваючи в полоні релігійних почуттів, козаки часто вирушали в далекі мандрівки з метою пошуку місць усамітнення, якими ставали для них непрохідні лісові хащі, річкові заплави тощо. І там вони «спасались о христе». «Многие созидали в своих зимовниках часовни, устраивали скиты, воздвигали молитвенные иконы» [47]. А в 1576 р. козаки звели на острові між річкою Самарою й її рукавом Самарчиком першу в своїх вольностях «небольшую деревянную церковку «с шпиталем», звоницею и школою при ней» во имя святителя и великого чудотворца Николая, снабдили ее церковною утварью, богослужебными книгами, ризницей и выписали для юной церкви иеромонахов из киевского монастыря, а в 1602 году устроенную церковь обратили в Самарско-Николаевский-Пустынный монастырь и ввели в нем богослужение по чину греческого Афонского монастыря» [48].

Ця подія започаткувала історію церкви на Запорозжжі. Загалом, за підрахунками Д. І. Яворницького, на великій території Запорозьких Вольностей протягом XVI-XVIII ст. козаки звели 47 церков на честь святителя Миколая, святої Трійці, архистратига Михайла, Покрови Богородиці [49]. Культ останньої був найшанованішим на теренах України з давніх часів. Віру українського народу в заступництво Пресвятої Богородиці зафіксували народні думи й пісні, з яких вона постає, як «Пречистая Діва, Мати нашого краю», або ж «Пречистая Діва, Мати Руського краю» [50].

Українська православна церква, виробляючи власну місцеву традицію, власні розуміння канонів, відправу богослужінь тощо, має й свої, властиві лише їй свята. Почесне місце серед останніх належить святові Покрови Пресвятої Богородиці або Святої Покрови чи, як зазвичай, просто Покрови. У той час, як для Української Православної Церкви це свято є великим, для Російської Церкви воно є звичайним, а для Грузинської взагалі відсутнє [51].

Про встановлення свята Покрови саме в Україні яскраво свідчать слова заклику однієї з молитов: «Владичице за ни грішних к Богу помолися, твоего Покрова праздник в рускій землі прославльшим...» [52].

Отже, зазначене свято є не лише народно-релігійним, а й національним. Відмічається воно щороку 14 жовтня (за старим стилем – 1 жовтня).

Питання про те, коли й ким було запроваджене свято Покрови, досі залишається дискусійним в історичній науці. На думку деяких дослідників, початки його слід шукати в XII-XIII століттях. А встановлення свята пов'язують з іменами невідомого київського князя, Олександра Невського, Андрія Боголюбського тощо [53].

До свята Покрови закінчуються всі польові роботи. Воно знаменує початок зими. «На Покрову до обіду осінь, по обіді – зима» або «Свята Покрова землю вкриває де листом, а де сніжком», а ще: «Свята Покрова, покрій нашу хату теплом (взимку. – Авт.), а господаря добром!» – кажуть у народі [54].

Покрова була порою сватання й весіль. Дівчата, бажаючи вийти заміж, молилися: «Свята мати, Покровонько, накрий мою головоньку, хоч ганчіркою, аби не зосталася дівкою». У селі Масанах (нині – мікрорайон м. Чернігова) вони промовляли наступне: «Свята Покрівка, накрий мою голівку, хоч черепицею, аби я була молодичею» [55].

У селі Димерка на Остерщині «каждый хозяин, по окончании работ, со всею семьею идет в церковь и отправляет молебен, в благодарность Богу и с испрашиванием беседы и сватанья. Грехом считают до покровы заводитъ веселья» [56].

Святкування св. Покрови Богородиці утверджувалося будівництвом на її честь церков. Чи не найпершу таку церкву в Україні спорудив ігумен Києво-Печерського монастиря преподобний Стефан в XI ст. у заснованому ним у Києві Кловському монастирі.

Як стверджують дослідники, перші храми на значній території Київської Русі будували з дерева. Найдавнішою дерев'яною Покровською церквою в Україні була церква в с. Ріпнів Буського району на Львівщині, яка змінила кілька місць свого знаходження і стоїть донині в оточенні густих дерев [57].

Слід зазначити, що, шукаючи заступництва Покрови Божої Матері (фізичного, а згодом – і духовного, ідейного), населення західноукраїнських земель, віддаючись під захист Пресвятої Цариці Небесної, зводило на її честь церкви-замки. З огляду на це, яскравим зразком кращих творів українського будівельного мистецтва XIV-XVIII століть стали такі церкви в селах Сутківці та Шарівка Ярмолинецького району на Хмельниччині. Частиною міцного, добре укріпленого замку Любарта стала Покровська церква в м. Луцьку (Волинська область) [58].

Особливу прихильність виявляло до Божої Матері українське козацтво, яке вважало її своєю заступницею й ставилося до неї дуже шанобливо. Тож на честь Пресвятої Покрови Богородиці козаки засновували монастирі, споруджували величні храми. Покровська церква із чудотворною іконою Покрови Божої Матері існувала на Чортомлицькій Січі. У 1775 р. запорозькі козаки піклувались про те, щоб на зразок Києво-Печерської лаври «устроить в своей Покровской сечевой церкви золотые сосуды, искуснейшей и великолепнейшей работы» [59], чому не судилося збутися в зв'язку з руйнацією Січі Катериною II (1775 р.). Д. І. Яворницький зазначав, що церкву «во имя Покрова Богородицы, с разным многоярусным позлащенным иконостасом и с богатыми в серебряных позлащенных «раковинах», или «шатах», иконами» козаки звели в Ромнах (1764 р.) [60].

За підрахунками сучасного дослідника церковної історії В. Г. Киркевича, найбільше Покровських церков було зведено на Чернігівщині, адже саме туди з задоволенням переселялися нащадки запорожців, передусім старшини [61], за сприяння й підтримки яких і будувалися муровані й дерев'яні пишні храми – величні, просторі. Неперевершеним зразком народної дерев'яної архітектури Лівобережжя XVII-XVIII століть періоду бароко, що збереглися в первинному вигляді, є одна з найдавніших – Покровська церква в с. Синявка (Менський район), зведена 1706 р. в притаманних їй стилі та формах [62].

Радують око храми Покрови в селах Дігтярівка поблизу Новгород-Сіверського (зведених 1701 р.), Куковичі (кінець XVII чи початок XVIII століть) тощо. Не збереглася до нашого часу Покровська церква в селищі Седнів Чернігівського району (збудована в 1715 р.). На жаль, така доля спіткала й інші Покровські (і не тільки) церкви – справжні шедеври архітектури світового рівня (до наших днів у межах усієї України дійшло лише близько 50 Покровських храмів) [63].

Відомо, що краєм козаків була Остерщина. Вона розподілялась між сотнями Остерською, Моровською, Козелецькою, Тоголівською, Заворицькою Переяславського та Броварською, Слабинською й Чернігівською – Київського полків.

«Острицьким» сотником був знаменитий сподвижник Богдана Хмельницького Тиміш Носач. Маємо відомості також про сотникування в місті Яська Кошина (1649 р.), який став засновником села Кошанів. Наприкінці 1649 р. Остер став полковим містом, а до складу Острицького полку ввійшли одне місто, одне містечко, 73 села й 13 хуторів. За даними 1650 р., в ньому нараховувалося 1958 чол. [64].

Згаданим містечком у полку була Карпилівка, яка стала центром Карпилівської сотні. Останню навіть у сучасних дослідженнях вважають загадковою [65]. Досі не встановлений точний термін її існування. Так, В. Гузій пише, що вона «ймовірно ... була сотнею Остерського полку в 1648 р.» [66]. Л. Лук'яненко зазначає, що сотня функціонувала з 1649 до 1650 рр. й її наступницею стала Моровська сотня. Так, говорячи про соціальний склад населення села Короп'є в XVIII ст., вона пише, що це були козаки Карпилівської, «а згодом Моровської сотні» [67]. В. Гузій зауважує наступне: «На перший погляд козаки карпилівської сотні – це коропські козаки, які жили поблизу містечка своїм окремим поселенням – козацьким селом Короп'є» [68]. Датою початку існування Карпилівської сотні в літературі називається також 1650 р. (кінцеву дату ніде не названо). Питання, як бачимо, дискусійне.

Моровська сотня фігурує в «Реєстрі Війська Запорозького» 1649 р. У складі Переяславського полку в цей час вона налічувала 130 козаків [69].

Оперуємо почерпнутими з літератури фактами, що в 1650 році ця сотня була розукрупнена. З неї виділились власне Моровська (об'єднувала містечко, 9 сіл і 2 хутори; сотником її вважався Ничипор Ткаченко) та Карпилівська сотні. Однак цей процес тривав недовго. Напевно, останню знову «поглинула» Моровська сотня, складовою частиною якої та стала [70].

Дізнаємося з сучасних досліджень і про те, що Карпилівська сотня була військовим та адміністративним підрозділом Київського полку. Як й інші сотні, вона мала свої прапор, сотенну печатку й сотенну старшину.

Як би там не було, незважаючи на дискусійність проблем історії Карпилівської сотні, цілком очевидним є той факт, що населення Карпилівки за своїм соціальним статусом було козацьким. Отже, вірогідно, що й перша церква там була зведена не без участі козаків і була козацькою.

Оперуємо відомостями про те, що 1654 р. населення Остерщини присягало на вірність російському цареві Олексію Михайловичу в Острі, Козельці й Карпилівці. В останній ця церемонія проходила в місцевій церкві. Приймав присягу московський боярин Василь Кікін.

Слід зазначити, що такі церемонії здійснювались у містах чи містечках. Отже, статус останнього мала на той час і Карпилівка. Вона була тоді центром невеликого староства, що включало села Косачівку, Лутаву, Короп'є, на території якого існував перевіз через Десну з Остра до Чорнобиля, що мав надзвичайно важливе, говорячи сучасною термінологією, стратегічне значення [71].

На жаль, відомостей про Карпилівську церкву в XVII ст. наразі більше не маємо. У XVIII ст. церква в Карпицівці працювала, так би мовити, на повну потужність. Першопочатки її документів (ними були метричні чи сповідальні книги) датовані 1737 р. [72]. Однак, яка доля спіткала церковну споруду, невідомо. Як уже зазначалося, у 1834 р. в Карпилівці на місці старої було зведено нову дерев'яну церкву.

Важливо зазначити, що протягом першої половини XIX ст. в Російській імперії (у тому числі й Україні) відбувалось інтенсивне будівництво приходських церков. Яскраве вираження цей момент мав на Чернігівщині, про що свідчать дані наведеної нижче таблиці про кількість храмів, зведених тут у цей час.

Таблиця 1 [73]

Повіти	Кількість церков		
	Всього	Дерев'яних	Мурованих
Борзенський	14	6	8
Глухівський	17	1	16
Городнянський	5	4	1
Козелецький	9	4	5
Конотопський	10	2	8
Кролевецький	10	2	8
Мглинський	17	5	12
Новгород-Сіверський	6	2	4
Новозибківський	14	10	4
Ніжинський	8	4	4
Остерський	7	5	2
Стародубський	21	7	14
Суразький	8	3	5
Чернігівський	10	5	5
Всього	156	60	96

Однак слід зазначити й те, що з першої половини XIX ст. духовна й цивільна влада (як центральна, так і місцева) в адміністративному порядку змушувала будувати нові церкви тільки за казенними «высочайше апробированными» проектами в класицистичному стилі, у зв'язку з чим українська церковна (і не тільки) архітектура

втрачала свої особливості й була приречена на загибель. Проте національні традиції й архітектурно-художні здобутки попередніх століть не зникали одразу. Майже до кінця 1840-х рр. на Лівобережній Україні подекуди ще продовжували будуватися церкви в світі архітектурно-художніх уявлень і уподобань минулих століть, хоч вони були вже «культурними пережитками» й не визначали суті й головних напрямів процесів народної монументальної архітектури XIX ст. [74].

Можливо, до таких «пережитків» належала й церква в с. Карпилівка. За свідченням місцевих мешканців, вона була дуже схожою на Андріївську церкву в Києві. Нагадаємо, що остання була зведена в 1747-1753 рр. за проектом В. Растреллі й «размещена над обрывом Старокиевской горы, доминирующей над Подолом, на месте, где в начале XIII в. была возведена Крестовоздвиженская церковь» [75].

Андріївська церква – однокупольний храм з п'ятиглавим завершенням. Цілком імовірно, що такою ж була й Карпилівська церква, варіант якої відображав особливість композиції чернігівських хрестових храмів, у яких головне місце належить центральному об'єму [76].

Карпилівська церква, зведена 1834 р., була названа на честь Святої Покрови. В. Г. Киркевич зазначає, що нові церкви могли будуватися з інших матеріалів, в інших пропорціях і стилі, але в обов'язковому порядку вони зберігали попередню назву. Отже, попередня церква в с. Карпилівка теж була Покровською. Назва церкви – Покровська – засвідчувала про зв'язок її з козаками, з Запорозькою Січчю [77].

У 1654 р. архімандрит Антіохійський Павло Алепський зазначав, що в Україні «нема жодної більш-менш великої церкви, де б не було чудотворної ікони Богородиці» [78]. Передусім це стосується храмів Святої Покрови. Багатий каталог творів іконопису XVII – початку XX століть із фондів Чернігівського обласного художнього музею зафіксував значну кількість унікальних ікон цього періоду. Серед них є й ікони Покрови Богородиці. Цікаво, що всі вони представлені українським іконописом. Жодної ікони Св. Покрови з російського іконопису немає [79]. На жаль, на разі нам нічого не відомо про ікону Богородиці з Карпилівської церкви. У той же час оперуємо цікавими відомостями про те, що в цьому храмі були «Анфологiон к. п. 1619 г. Чаша с диском сер., по надписи, пожертвована «в карпиловскую церковь священником Краковецким» [80], а також «евангелие львов. п. 1636 г., другое к. 1697 г.» [81].

Доречно зазначити, що «евангелие львовской печати 1636 года ... оправлено в холст и не имеет на себе никаких украшений. К евангелию сему приложена особая печатная тетрадь, в которой содержатся «объяснения исправлений съ изводы старогреческими местъ не обретающихся, въ святомъ евангелiи славенскихъ изданiяхъ на инехъ же местехъ избивающихся» [82].

Нагадаємо, що у Львові Євангелія друкувалися у 1616, 1636, 1644 рр.; у Вільно – 1644 р.; в Києві – 1631, 1637, 1679, 1687, 1697, 1712, 1746 рр.; у Москві – 1677, 1681, 1685, 1744 рр. тощо [83].

За церковно-територіальною належністю церква с. Карпилівка, за даними 1863 р., належала до першого, а наприкінці XIX ст. – до п'ятого округу Остерського повіту [84].

Карпилівська церква, як й інші, займалася благодійною діяльністю, зокрема, збором коштів («в кружки» и «по листам») «в пользу бедных духовного звания» [85]. Однак у цьому плані вона не вирізнялась. Першість у цій справі належала Соборно-Воскресенській церкві м. Остра [86].

Слід зазначити, що з 1864 р. функція благочинності в межах приходу покладалася на приходські попечительства, що функціонували згідно з «Положенням о приходских попечительствах при православных церквах», височайше затвердженим 2 серпня 1864 р. [87]. До їхнього складу входили приходські священники, члени від прихожан, які обиралися на загальному зібранні на визначений термін [88]. Крім благодійної діяльності, зазначені попечительства займалися благоустроєм храмів, організацією початкової освіти, налагодженням добробуту причту [89].

З матеріалів, розміщених О. Ляшевим на «Чернігівському форматі», дізнаємося, що при Карпилівській церкві приходське попечительство виникло в 1874 р. До його

складу терміном на три роки були обрані: лісовий кондуктор Григорій Кішка (голова); казенні селяни Іван Берлог, Гордій Швець, Михайло Юрченко; козаки Максим і Опанас Сулими, Ігнат (прізвище невідоме) та відставний солдат Онисим Юрченко (члени).

Обличчя церкви багато в чому визначають її прихожани (парафіяни).

У Карпилівській церкві їхня чисельність становила:

Таблиця 2 [90]

Рік	Всього	Чоловіків	Жінок
1770	1576	594	982
1790	1245	620	625
1810	1652	839	813
1830	1980	972	1008
1850	2126	1050	1076
1860	2273	1090	1183

У 1877 р. приход церкви становив 1648 жителів, у тому числі Карпилівки – 577 чол., Короп'я – 477 чол., Виповзова – 326 чол., Лутава – 268 чол. [91].

Як бачимо, найбільшою чисельністю прихожан була в 1860 р. – 2273 чол. Це був найвищий показник в Остерському повіті після Димерської Покровської церкви, де прихожан налічувалося 2973 (1520 чоловіків і 1453 жінки) [92].

Як відомо, особи, які служать при тій чи іншій церкві (священик, псаломщик, паламар, диякон, дяк), складають її причт.

«Запорозький характерник» Д. І. Яворницький зазначав, що духовні особи особливою популярністю користувалися в козаків. «Кош не только содержал их на войсковой счет и не только щедро оделял, но даже особым ордером на имя громадских атаманов приказывал раздавать овечью волну между семействами зимовчаков для пряжки ее на десятки и потом пряжу отсылать на сукно «к одеянию в Самарском монастыре послушников и служителей, в нем находящихся» [93].

Провідне місце в причті належить священикам. З давніх часів священик – людина поважна й знана. Він був настоятелем храму в селі, наставником і порадиником усіх його жителів, супроводжував парафіян на стежині всього їхнього життя: від народження до смерті. До нього йшли, як мовиться, і в радості, і в горі. Саме тому його називали батюшкою (від слова «батько») [94].

Зазвичай у сільських приходах на службі одночасно перебувало по одному священику. З приводу цього виповзівський священик Іоанн Русанович у 1756 р. зазначав наступне: «В ставленной грамате написано – мне нижайшему не исповедывать три года и месяцев девять. Рукоположенію моему годов три исполнилось. И хоча й я и остальных девять месяцев дожидаться должен: только понеже в с. Выползове другого священника нет и по другим селам имеется только по одному и в св. четырёхдесятницу за парохіянскими нуждами их от приходов в с. Выползово не упросьте...» [95].

Тривалий час священиками при Карпилівській церкві були Тимоновські [96].

Існувала ціла династія з таким прізвищем. У рапорті Козелецького духовного правління на ім'я преосвященного Михайла, архієпископа Чернігівського і Ніжинського та кавалера, за підписами протоієрея Стефана Григоровича, священнонамісника Стефана Неводовського й намісника, ієрея Василя Лагонського від 4 березня 1807 року зазначалося, що один із представників цієї династії Яків Тимоновський (1747 – 3.02.1807) служив священиком Михайлівської церкви в містечку Бобровиця й одночасно був депутатом Козелецького духовного правління. Помер після тривалої хвороби у віці 60 років. Спадкоємців не мав [97].

У власне Карпилівській церкві, як відомо, священиком служив Іван Тимоновський (у 1812 р.).

Цікавий і такий факт. Син священика з Карпилівки Данило Тимоновський у 1746 р. навчався в Києво-Могилянській академії [98].

Маємо певні відомості про священика храму с. Карпилівка Федора Норчевського (1876 р.). Помічником його був Петро Савицький. У цей час до Карпилівської церкви

була приписана Виповзівська, в результаті чого утворився єдиний Карпиліво-Виповзівський приход (на початку ХІХ століття вони функціонували окремо).

З архівних документів дізнаємося, що Федір Норчевський загалом віддав церкві понад 33 роки свого життя. Останнім місцем його служби була церква в с. Анисові поблизу м. Чернігова. Помер у 1891 р. [99].

Після смерті священника залишилася його дружина Віра Григорівна Норчевська православного віросповідання (дітей у подружжя не було).

Удова мешкала в Чернігові, мала квартиру в будинку Бабичева по вулиці Троїцькій [100]. У 1904 р. їй виповнилось 60 років. Звичайно, вік поважний, але не похилий. Однак, незважаючи на це, жінка мала «болезненное состояние ... Страдает старческой дряхлостью» [101].

В. Норчевська отримувала щороку 100 рублів із емеритальної Духовної каси й 10 рублів – від товариства Духовного попечительства.

Слід зазначити, що емеритальна Духовна каса слугувала для видачі пенсій вдовам і сиротам духовних осіб і самим священно- і церковнослужителям, які робили внески до цієї каси і мали право на отримання пенсій [102].

Із них 72 руб. ішло на оплату квартири. На прожиття залишалася зовсім невелика сума. Тож Віра Григорівна жила досить скромно. Її квартира була обставлена бідно. На харчі не вистачало. «Болезненное состояние и неимение никаких личных средств к жизни, кроме 110 руб., полученных в год», змусили В. Норчевську звернутися восени 1904 р. за допомогою до Чернігівського духовного правління, сподіваючись отримувати «ежегодное денежное вспомоществование» [103]. Після тривалих клопотань вдова отримала «Всемиловитейше пожалованные ей в одновременное пособие» 20 руб. [104]. Нижче наводимо цікаві документи щодо цього.

Документ 1

Канцелярия его императорского величества по принятию прошений

Отделение 3

Стол 1

24 февраля 1905 г.

№ 13044

*Место жительства просительницы
г. Чернигов, Троицкая ул., д. Бабичева*

Господину Черниговскому губернатору

Канцелярия Его Императорского Величества по принятию прошений, сделала вместе с сим перевод почтою на имя Вашего Превосходительства двадцати рублей, Всемиловитейше пожалованных на одновременное пособие вдове Священника Вере Норчевской покорнейше просит Вас, Милостивый Государь, сделать распоряжение о безотлагательном вручении сих денег просительнице под расписку, которую доставить в Канцелярию.

За Управляющего делами подпись

Старший чиновник подпись [105]

Документ 2

М.В.Д.

Канцелярия Черниговского губернатора

16 марта 1905 г.

№ 2837

г. Чернигов

В 1^о Отделение Черниговского Губернского Правления

Канцелярия Губернатора уведомляет 1^о Отделение Губернского Правления, что одновременно с сим по ассигновке за № 2838 перечислены в депозит Губернского Правления двадцать руб. присланных Канцелярией Его Императорского Величества по

Документ № 6

Талон к ассигновке
За номер 1422

По журн. бухгалт.
№ 1077

От 31 марта 1905 г.

Черниговского Губернского Правления

Деп. губ. прав. руб. 20

Вдова священника Вера Норчевская имеет получить из Черниговского Казначейства двадцать рублей.

Подл. подпис. Вице-Губернатор подпись

Верно:

Старший делопроизводитель подпись [110]

Документ 7

Черниговский Губернатор

по губерн. правлению

1 отделение

1 стол

8 апреля 1905 года

№ 1648

На № 13044

В Канцелярию Его Императорского Величества по принятию прошений
Имею честь препроводить при этом в Канцелярию Его Императорского Величества по принятию прошений под росписку вдове священника Вере Норчевской в получении 20 руб., всемилоостивейше пожалованных ей в единовременное пособие.

Выписали:

Губернатор А. Хвостов

Вице-Губернатор Родионов

Советник Боршевский

Верно:

Старший делопроизводитель подпись [111]

На певний час (з 4 лютого 1890 р. до 7 жовтня 1892 р.) доля зв'язала з Карпилівською Покровською церквою Гаврила Євтихійовича Левченка. Це була неординарна особистість.

Народився він 3 липня 1866 р. в м. Ивангород (Борзенський повіт) у козацькій родині. У 1888 р. закінчив Чернігівську духовну семінарію, а з 21 квітня наступного року став канцелярським службовцем Чернігівської контрольної палати. Однак на цій посаді він працював недовго. 20 січня 1890 р. його було звільнено з неї за сімейними обставинами в чині колезького реєстратора Чернігівських контрольних палат. І відтоді Г. Є. Левченко присвятив своє життя церковній службі. Як зазначалося вище, майже 3 роки він був священником церкви в с. Карпилівка. Водночас він перебував на посаді завідувача місцевої церковно-приходської школи (започаткована 1860 р.) й викладав тут закон божий.

На підставі прохання від 7 жовтня 1892 р. Г. Є. Левченка перевели до церкви Архістратига Михайла в с. Роїще (не збереглася), священником якої він протримався аж до 1917 р., тобто цілих 25 років. З 7 січня 1893 р. Г. Є. Левченко викладав закон божий у місцевому однокласному училищі Міністерства народної освіти. А 8 жовтня 1905 р. Преосвященніший Нестор, Єпископ Новгород-Сіверський, Вікарій Чернігівської єпархії затвердив його на посаді духовника другої половини Третього благочинного округу Чернігівського повіту.

З 1890 р. Г. Є. Левченко – вкладник по першому розряду в емеритальній касі.

У квітні 1892 р. нагороджувався «набедренником» (перша нагорода священників у вигляді парчевого прямокутника із зображенням хреста, яка носить з правого боку нижче пояса).

Про сімейний стан Гаврила Євтихійовича документи засвідчують, що він був одружений на Наталії Федорівні (1870 р. нар.) і в шлюбі з нею мав 5 дітей: трьох дочок (Олександрю, 1891 р. н., Ольгу, 1902 р. н., Анастасію, 1905 р. н.) та двох синів (Ігоря, 1896 р. н. і Гліба, 1899 р. н.) [112].

Наступником Г. Є. Левченка на посаді священика Покровської церкви с. Карпилівка став Антоній Трощановський, якого 7 жовтня 1892 р. перевели сюди з посади священика Михайлівської церкви с. Роїща, котру він обіймав протягом двох років, починаючи з 1890 р. В с. Карпилівка священик правив до 1899 р. [113].

Звертає увагу той факт, що прізвища священиків Карпилівської Покровської церкви в національному відношенні в XIX ст. мали здебільшого польське (рідше – українське) походження. Ця особливість була характерна й для інших українських православних храмів XVII-XIX століть. Наприклад, у с. Роїще із десяти священиків того часу 70 відсотків мали польські прізвища. Це може бути свідченням того, що місцеві традиції й культурне життя відбувалися тут все ще не без польського впливу [114].

Пізніше цей принцип порушився. На українських землях, інкорпорованих до складу Російської імперії, набувало поширення будівництво церков на кшталт російського класицизму, що призводило тут і до «зросійщення» кліру.

Яскраво виражений характер цей процес мав у Карпилівці. У 1909 р. священиком Покровського храму і вчителем закону божого церковно-приходської школи тут став Павло Яхонтов.

Походив він з давнього роду російських священиків. Один з його родичів – Михайло Єгорович Яхонтов (1757 р. н.) був сином протопопа Калуги. Останній разом із дружиною Катериною мешкав у цьому місті «на большой улице» поблизу собору [115].

На суді 19 серпня 1911 р. Михайло повідомив наступне: «Грамоты читать и писать по-російській умеет он Яхонтов с малолетства своего, находясь в шляхетском сухопутном корпусе кадетом, отколь поступил в Крымскій инженерный военный корпус. Служил в оном колоновожатым до 1786 года, а затем по увольнении в отставку по желанию своему вступил в Санкт-Петербурге в монастырь Александрьевскій при митрополиту Гаврилу монахом и переименован при пострижении Максимом. С оного переведен в 1800 год в Новгородско-Юрьевскій монастырь иеромонахом» [116].

Звідти М. Яхонтов прямував «на поклонение в Киев», однак дорогою до міста затримався й певний час служив «иеромонахом старообрядческого Лаврентієва монастыря» [117].

Про останній оперуємо наступними відомостями. Лаврентіївський монастир Різдва Христова зведений приблизно 1735 р. в 12 верстах від Гомеля у великому, непрохідному лісі біля річки Узи. Засновником його був старець Лаврен (звідси й назва), який був настоятелем обителі й помер тут у 1752 р. Наступниками його були Дасіфій (помер у 1759 р.), Стефан (помер 1761 р.), Сергій (до 1769 р.), колишній калузький купець Феофілакт (дата смерті – 1798 р.), Симеон, який прийняв тут постриг.

На початку XIX ст. при монастирі були дві дерев'яні церкви: Стрітення Господня й Живоначальної Трійці, а також часовня при трапезній і 35 келій, призначених для монахів. У монастирі мешкало 60 іноків. Земельних угідь, крім сінокосів, він не мав. Утримувався «подаваннями». Цікаво, що, за деякими даними, монастир займав провідне місце серед інших старообрядницьких обителей [118].

Як зазначав далі М. Яхонтов, «в оный монастырь, где, будучи два года, и с того монастыря был в Порхове Псковской губернии в старообрядческих слободах по приглашению тамошних старообрядцев по их исповеданию исполнял требы.

Отколь, следуя в слободу Клиницы малороссійской Черниговской губернии Суражского повета ко старообрядческому игумену Клинцовского Никольского монастыря, но на пути Стародубского повета под слободою Лужками взят за неимения писменного вида и представлен в сей суд...» [119].

У 1916 р. Павло Яхонтов отримав нове призначення – став священиком 151 піхотного полку, а його місце в Карпилівці зайняв Василь Одинцов, якого перевели сюди

1. Остер и Остерский уезд. – Чернигов, 1863. – С. 82-83.
2. Остер и Остерский уезд//Черниговские епархиальные известия. – 1863. – №5. – Прибавления. – С. 221.
3. Чернігівщина: Енциклопедичний довідник/За ред. А. В. Кудрицького. – К.: Українська Радянська Енциклопедія імені М. П. Бажана, 1990. – С. 294.
4. Див.: Корноухов Е. Алфавитный список церквей Черниговской епархии//Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Чернигов, 1906-1908. – Выпуск 7. – Приложения. – С. 33-36. (Далі: Алфавитный список церквей...)
5. Рыбаков Б. А. Язычество Древней Руси. – М.: Наука, 1987. – С. 753. (Далі: Язычество Древней Руси).
6. О связях русского раскола с язычеством славянским//Черниговские епархиальные известия. – 1863. – 15 сентября. – Прибавления. – С. 599.
7. Рыбаков Б. А. Язычество Древней Руси. – С. 3.
8. Там само. – С. 4-5.
9. Літопис руський. – 1989. – С. 47.
10. Див.: Огієнко І. І. Українська церква. Нариси з історії української православної церкви: У 2-х т. – К.: Вид-во «Україна», 1993. – С. 32.
11. Див.: Попович М. Мировоззрение древних славян. – К., 1985. – С. 88.
Історія релігії в Україні: Навчальний посібник/За ред. А. М. Колодного і П. Л. Яроцького. – К.: Знання, 1999. – С. 79. (Далі: Історія релігії в Україні...)
12. Див.: Ребіндер Б. Велесова книга: Життя та релігія слов'ян. – К., 1993. – С. 35.
Історія релігії в Україні... – С. 78-79.
13. Повість врем'яних літ. – К., 1990. – С. 133.
14. Див.: Рыбаков Б. А. Язычество Древней Руси. – С. 209.
15. Див.: Гальковский И. М. Борьба христианства с остатками язычества в древней Руси. – Харьков, 1916. – Т. 1. – С. 54.
Рыбаков Б. А. Язычество Древней Руси. – С. 210-211.
16. Константин Багрянородный. Об управлении государством//Известия Государственной Академии истории материальной культуры. – М.; Л., 1934. – Выпуск 91. – С. 9-10.
Славянская энциклопедия. – М., 2002. – С. 627.
17. Див.: Тилина В. А., Хуповка С. І. Запорозький дуб. – К., 1979.
Рыбаков Б. А. Язычество Древней Руси. – С. 212.
18. Див.: Парнікоза І. Ю. Вікові дерева. Як ми їх шануємо//Країна знань. – 2016. – № 5 (117). – С. 26.
19. Полное собрание русских летописей. – М., 1962. – Т. 2. – Стб. 534.
20. Болсуновский К. В. Перунов дуб. – К., 1914.
Рыбаков Б. А. Язычество Древней Руси. – С. 212.
- Ивакин Г. Ю. Священный дуб языческих славян//Советская этнография. – 1979. – № 2. – С. 106, 111. (Далі: Священный дуб...)
21. Ивакин Г. Ю., Гупало К. Н. Священный дуб славян//Археологические открытия 1976 года. – М., 1977. – С. 300-301.
Ивакин Г. Ю. Священный дуб...– С. 106, 115.
22. Ивакин Г. Ю. Священный дуб...– С. 115.
23. История культуры Древней Руси. – М.; Л., 1949. – Т. 1. – С. 366.
24. Чернігівщина: Енциклопедичний довідник. – К., 1990. – С. 351.
25. Див.: Гузій В. Старо-Карпилівська Гута//Опис землі Козелецької (Науково-популярне дослідження з минувшини рідного краю)//За ред. В. М. Гузія, А. Г. Пенського. – К.: Вид-во «Брама», 2011. – С. 371-372. (Далі: Опис землі Козелецької...)
26. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах/Упорядник Сергій Павленко. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2007. – С. 363-368.
Див.: Бузун О. В. Історія Остерщини: нариси історії. – Чернігів, 1998. – С. 68.
Гузій В. Містечко Карпилівка//Опис землі Козелецької...– С. 307. (Далі: Містечко Карпилівка...)
27. Див.: Іваненко П. Берег дитинства//Опис землі Козелецької...– С. 184.

28. Див.: Парнікоза І. Ю. Вказ. праця. – С. 30.
29. Гельмольд. Славянская хроника. – М., 1963. – С. 185.
30. Див.: Ивакин Г. Ю. Священный дуб... – С. 109, 111.
31. Див.: Там само. – С. 111.
32. Войтович В. Українська міфологія. – К.: Либідь, 2002. – С. 83. (Далі: Українська міфологія).
33. Див.: Антологія українського міфу: В 3 т./Зібрав та упоряд. Валерій Войтович. – Тернопіль, 2006. – Т. 1. – С. 354. (Далі: Антологія українського міфу...)
34. Рыбаков Б. А. Язычество Древней Руси... – С. 4.
35. Див.: Гузій В., Пенський А. Святе місце//Опис землі Козелецької... – С. 416.
36. Див.: Лук'яненко Л. Коропська земля//Там само. – С. 323-324.
37. Див.: Войтович В. Українська міфологія. – С. 84.
38. Головацкий Я. Очерки старославянского баснословия или мифологии. – Львов, 1860.
- Головацький Я. Виклади давньослов'янських легенд, або міфологія. – К., 1991. – С. 62-63.
- Антологія українського міфу... – Т. 1. – С. 355.
39. Див.: Гузій В. Містечко Карпилівка... – С. 305.
40. Там само.
41. Там само. – С. 305-306.
42. Войтович В. Українська міфологія. – С. 83.
43. Там само. – С. 254-255, 277.
44. Остер и Остерский уезд. – Чернигов, 1863. – С. 28.
45. Див.: Там само.
- Гузій В. Містечко Карпилівка... – С. 308.
- Павленко О., Павленко С., Дягова: від минулого до сьогодення. – Чернігів: Чернігівські обереги. – 2010. – С. 36.
- Бондар О. Планувально-топографічна структура Дягови за доби середньовіччя та модерного часу. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2016. – С. 17.
46. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. – К.: Наукова думка, 1990. – Т. 1. – С. 256.
47. Там само. – С. 257.
48. Там само. – С. 264.
49. Там само. – С. 290.
50. Див.: Киркевич В. Г. Церква Покрови Пресвятої Богородиці. – К.: Техніка, 1999. – С. 8.
51. Огієнко І. І. Вказ. праця. – С. 69.
52. Див.: Киркевич В. Г. Вказ. праця. – С. 6.
53. Див.: Устименко В. Зведи свій храм. З історії Свято-Покровського трипрестольного храму с. Жукля на Чернігівщині. – К., 2011. – С. 195-196.
54. Див.: Там само. – С. 197-198.
55. Див.: Там само. – С. 197.
56. Остер и Остерский уезд. – Чернигов, 1863. – С. 51.
57. Киркевич В. Г. Вказ. праця. – С. 6, 16.
58. Див.: Там само. – С. 12, 14, 15.
59. Див.: Яворницький Д. І. Вказ. праця. – С. 259.
60. Там само. – С. 260.
61. Киркевич В. Г. Вказ. праця. – С. 27.
62. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. – К.: Будівельник, 1986. – Т. 4. – С. 313. (Далі: Памятники градостроительства...)
63. Киркевич В. Г. Вказ. праця. – С. 12, 26.
- Фесюн А. Г. Куковичи. – М.: Изд-во «Серебряные нити», 2015. – С. 45.
64. Див.: Бузун О. В. Вказ. праця. – С. 59.
65. Лук'яненко Л. Вказ. праця. – С. 325.
66. Гузій В. Містечко Карпилівка... – С. 306.

67. Лук'яненко Л. Вказ. праця. – С. 325.
68. Гузій В. Містечко Карпилівка... – С. 306.
69. Реєстр Війська Запорозького: Транслітерація тексту. – К.: Наукова думка, 1995. – С. 344-345.
70. Маркевич Н. История Малороссии. – Т. 5. – С. 167.
Див.: Бузун О. В. Вказ. праця. – С. 60.
71. Див.: Бузун О. В. Вказ. праця. – С. 61.
Гузій В. Містечко Карпилівка... – С. 305.
72. Див.: Корноухов Е. Алфавитный список церквей... – С. 33-36.
73. Складено за: Там само. – С. 1-50.
74. Див.: Таранушенко С. Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України. – Харків: Савчук О. О., 2014. – С. 39.
75. Памятники градостроительства... – С. 16.
76. Киркевич В. Г. Вказ. праця. – С. 28.
77. Там само. – С. 25-26.
78. Див.: Там само. – С. 10.
79. Іконопис XVII – початку XX століття. Каталог творів з фондів музею. – Чернігів: Вид-во «Домінант», 2008.
80. Див.: Остер и Остерский уезд. – Чернигов, 1863. – С. 28.
Остер и Остерский уезд//Черниговские епархиальные известия. – 1863. – № 5. – Прибавления. – С. 221.
81. Там же.
82. Черниговские епархиальные известия. – 1863. – 1 мая. – Прибавления. – С. 295.
83. Там само. – С. 296-297.
Остер и Остерский уезд. – Чернигов, 1863. – С. 8, 19, 33, 45, 59, 70, 72, 74, 78, 80, 81, 82.
84. Див.: Распоряжения епархиального начальства//Черниговские епархиальные известия. – 1863. – № 18. – 15 сентября. – С. 189.
85. Там само. – С. 187.
86. Там само. – С. 189, 191.
87. Див.: Положение о приходских попечительствах при православных церквях//Черниговские епархиальные известия. – 1864. – № 19. – С. 202.
Ляшев О. Нарис церковної історії Роїща. – Чернігів, 2015. – С. 29.
88. Там само.
89. Там само.
90. Складено за: Остер и Остерский уезд. – Чернигов, 1863. – С. 29.
91. Див.: Гузій В. Містечко Карпилівка... – С. 308.
92. Див.: Остер и Остерский уезд. – Чернигов, 1863. – С. 22, 27, 30, 31, 33, 35, 42, 45, 47, 49, 54, 56, 59, 62, 65, 70, 72, 75, 77, 79, 80, 81, 82, 83.
93. Яворницький Д. І. Вказ. праця. – С. 259.
94. Див.: Ляшев О. Вказ. праця. – С. 34.
95. Див.: Остер и Остерский уезд. – Чернигов, 1863. – С. 82.
96. Див.: Там само. – С. 29.
97. Державний архів Чернігівської області. – Ф. 679. – Оп. 2. – Спр. 395. – Арк. 1. (Далі: ДАЧО).
98. Див.: Гузій В. Містечко Карпилівка... – С. 307.
99. ДАЧО. – Ф. 127. – Оп. 1. – Спр. 10390. – Арк. 3, 5.
100. Там само. – Спр. 10874. – Арк. 1.
101. Там само. – Спр. 10390. – Арк. 3, 5.
102. Устав эмеритальной кассы духовенства Черниговской епархии//Черниговские епархиальные известия. Часть официальная. – 1897. – Приложение к официальной части № 11. – С. 19.
Ляшев О. Вказ. праця. – С. 42.
103. ДАЧО. – Ф. 127. – Оп. 1. – Спр. 10390. – Арк. 1, 3, 3 (зв.).

104. Там само. – Спр. 10874. – Арк. 5.
 105. Там само. – Арк. 1.
 106. Там само. – Арк. 2.
 107. Там само. – Арк. 3.
 108. Там само. – Арк. 4, 4 (зв.).
 109. Там само. – Арк. 5.
 110. Там само.
 111. Там само. – Арк. 6.
 112. Там само. – Ф. 679. – Оп. 3. – Спр. 16. – Арк. 343.
 Ляшев О. Вказ. праця. – С. 42-43.
 113. Див.: Ляшев О. Вказ. праця. – С. 42.
 114. Там само. – С. 33-34.
 115. ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 813. – Арк. 2.
 116. Там само. – Арк. 2, 2 (зв.).
 117. Там само. – Арк. 2 (зв.).
 118. Грыгаровіч І. І. Беларуская іерархія. – Мінск, 1992. – С. 49-50.
 Виноградов Л. Гомель. Его прошлое и настоящее. – 1142-1900. – М., 1900. – С. 25.
 Макушников О. А. Гомель с древнейших времен до конца XVIII века: Историко-краеведческий очерк. – Гомель: Барк, 2013. – С. 148.
 119. ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 813. – Арк. 3.
 120. Див.: Гузій В. Містечко Карпилівка... – С. 308-309.
 121. Див.: Ляшев О. Вказ. праця. – С. 38.
 122. Див.: Гузій В. Містечко Карпилівка... – С. 307.
 123. ДАЧО. – Ф. Р-20. – Оп. 1. – Спр. 189. – Арк. 28.
 Радянська влада та православна церква на Чернігівщині у 1919-1930 рр.: Збірник документів і матеріалів. – Чернігів, 2010. – С. 35-36.
 124. Див.: Шкаровский М. В. Крест и свастика. Нацистская Германия и Православная церковь. – М., 2007. – С. 448.
 Ляшев О. Вказ. праця. – С. 31.

В исследовании на широком фоне отечественной истории воссоздаются страницы религиозной жизни села Карпиловка Козелецкого района на Черниговщине с древних времен и до наших дней. Большое внимание уделено местной Покровской церкви. Используются как опубликованные, так и архивные материалы.

Ключевые слова: *Остерщина, Карпиловка, язычество, культ, священный дуб, священное озеро, Перун, казачество, православие, храм, монастырь, Покровская церковь, священник, прихожанин, Тимоновские, Ф. Норчевский, Г. Левченко, А. Троцановский.*

This article is about the religious life of Karpylivka village (Kozeletsk area, Chernihiv region). The history of the local church is described. Archive and published materials are used.

Key words: *Oster area, Karpylivka village, paganism, cult, sacred oak, sacred lake, Perun, Cossacks, orthodoxy, monastery, church of the Intercession, priests, parishioners.*